

З ТВОРЧОГО ДОРОБКУ НАУКОВОЇ ШКОЛИ

УДК 929Рощахівський”1886–1919”

Тарас Вінцовський

доктор історичних наук, доцент,

професор кафедри історії України ОНУ імені І. І. Мечникова

АНТОН РОЩАХІВСЬКИЙ – ОСВІТЯНИН, УРЯДОВЕЦЬ, ПОЛІТИК

У пропонованій розвідці автор ставить за мету подати читачеві біографію освітянина і політика, задля вирішення якої актуальними залишаються завдання реконструкції та інтерпретації життєвого простору А. Рощахівського. За допомогою історико-біографічного методу реконструйовано фрагмент суспільно-політичного життя Одеси у період революцій 1917 – 1919 рр. Статтю підготовлено на основі джерельного матеріалу, який здебільшого вперше вводиться у науковий обіг, значну частину якого становлять справи архівосховища Одеси й періодичної преси. Оскільки біографія А. Рощахівського «обривається» у 1919 р., то дана публікація слугуватиме основою для подальшої евристичної роботи задля конструювання другої частини життєпису діяча.

Ключові слова: Рощахівський, революція, Одеса, освіта, Новоросійський (Одеський) університет.

На рубежі 2009 – 2010 рр. в Одеському осередку Українського історичного товариства, яке функціонує з 1999 р. при кафедрі історії України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, зважаючи на чималий попередній доробок, викристалізувалася ідея систематизувати ту частину біоісторичних студій, котра стосувалася формування просопографічного портрета діячів Української національної революції 1917 – 1921 рр. на регіональному рівні й підготувати ґрунтовну монографію, присвятивши її 20-річному ювілею незалежності України.

Отримавши грантову допомогу від Канадського інституту українських студій Альбертського університету (Едмонтон, Канада), стипендійна комісія якого підтримала поданий проект, авторський колектив на чолі з керівником УІТ і тодішнім завідувачем кафедри, професором В. М. Хмарським, взявся до роботи. У вступній частині, названий «Інтродукція, або кілька вступних зауваг», співавтори визначили основні критерії щодо підбору досліджуваних персонажів та внутрішньої архітекτονіки твору. Зокрема, йшлося про те, що зменшення масштабу погляду на революційну епоху в Одесі передбачає градацію «дійових осіб історичної драми» згідно з їхнім внеском в розгортання військово-політичних подій. До умовного «другого ешелону» учасників національної революції, названих ще по-іншому «мезоелітою» (серединною елітою), увійшла 31 особа, але з ремаркою, що поданий перелік не є вичерпний, оскільки не про усіх провідників вдалося зібрати достатньо інформації, у тому числі про А. Рошахівського¹.

Тому після появи у світ в 2011 р. декларованої монографії не припинялася евристична робота у даному напрямку, яка отримала продовження у працях Т. Вінцовського, О. Музичка, Е. Петровського². Сказане значною мірою стосується й непересічної постаті українського урядовця періоду революції, який став предметом окремого дослідження у 2012 р.³, але вже у заголовку статті визначався той

¹ Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917 – 1920 рр. : монографія / Вінцовський Т. С., Музичко О. Є., Хмарський В. М. [та ін.]; від. ред. В. М. Хмарський. – Одеса : ТЕС, 2011. – С. 9, 13-16.

² Вінцовський Т., Музичко О. Іван Митрофанович Луценко (1863–1919): український націєтворчі процеси в Українському Причорномор'ї (кінець XIX – перша половина XX ст.). – Одеса : ВМВ, 2015. – 360 с.; Музичко О., Петровський Е. «Український комерсант, філантроп, патріот...»: репресований одеський комерсант Костянтин Трохимович Литвиненко (1875–1920) // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науковий і документальний журнал. – К., Харків, 2010. – № 2. – С. 165-179; Музичко О. Трифон Янів – легендарний отаман Одеського плацдарму Української революції // Універсум. Журнал політології, футурології, економіки, науки та культури. – 2012. – № 5-6 (223-224). – С. 43-45; Вінцовський Т., Мініна І. Громадсько-політична та й культурницько-освітня діяльність Аркадія Миколаєва в Одесі у добу революцій : становлення націонал-комуніста // Південний захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах. – Одеса : Друкарський дім, 2016. – Вип. 20. – С. 225-246.

³ Вінцовський Т. Політичний портрет Антона Рошахівського: до постановки проблеми // Лукомор'я: археологія, етнологія, історія Північно-Західного Причорномор'я. – Одеса, 2012–2013. – Вип. 6. – С. 142-145.

факт, що аналіз його політичної біографії за допомогою наявного інструментарію міг дати лише фрагментарні відповіді на поставлені запитання. Тим більше, головна причина вилучення А. Роццахівського з числа потенційних героїв книги полягала у надто скупій джерельній базі й ще більш обмежених історіографічних напрацюваннях, які належать здебільшого одеським науковцям, навіть попри те, що він протягом принаймні 1918 р. посідав помітне місце серед очільників української громади Одеси. Втім подальші ретельні пошуки в архівосховищах Одеси дали змогу розширити емпіричну базу дослідження, а подекуди додатково зв'язати окремі деталі з побудовою гіпотези, соціальним контекстом, де навіть незначний факт інколи може набути додаткового значення. Отже, в пропонованій розвідці автор ставить за мету подати читачеві вдосконалений, хоч і не повний, політичний портрет освітянина й політика, задля вирішення якої актуальними залишаються завдання реконструкції та інтерпретації життєвого простору А. Роццахівського, себто встановлення дати і місця народження, соціального походження, отриманої освіти, чинників формування особистості, реалізації професійних навичок, входження до суспільно-політичної діяльності, наявності ідеологічних орієнтирів, особливостей особистого життя.

Народився Антон Роццахівський 15 (3) серпня 1886 р. в Брацлавському повіті Подільської губернії. Хоча у метричному свідоцтві не вказане точне місце появи на світ майбутнього освітянина, зважаючи на факт його хрещення 3 жовтня (21 вересня) у Покровській церкві села Воробіївка та проживання у цьому ж населеному пункті його батьків, можна без сумніву вважати саме це село місцем його народження. Батьки — Марко Федорович, який був псаломщиком, та Марія запросили стати хрещеними для свого сина місцевого поміщика Валер'яна Афанасійовича Абазу й дружину священника, котрий здійснював обряд, Давида Шпотановського Віру⁴. Згода В. Абази (1832 — 1889), представника відомого роду молдавських бояр, які у XVIII ст. прийняли російське підданство, брацлавського повітового предводителя дворянства у 1886 р.⁵, на почесну роль хрещеного

⁴ Держархів Одеської області, ф. 45, оп. 18, спр. 2895, арк. 10.

⁵ Руммель В. В., Голубцов В. В. Родословный сборник русских дворянских фамилий : электронное репринтное издание 1886 г. — Санкт-Петербург : Издательство ВИРД, 2006. — С. 823.

батька може засвідчувати відносно високий соціальний статус родини Рошаківських в рідному селі, а подальші кроки щодо отримання вищої освіти також дають підстави віднести їх до категорії або селян-середняків, або навіть заможних.

Наразі нам достеменно не відомі інші родинні зв'язки А. Рошаківського, склад його сім'ї (брати, сестри, дружина, діти), опис його зовнішності, рис характеру, також неможливо сказати про чинники, які впливали на формування особистості молодого людини тощо. Архівні документи проливають світло лише на окремі факти біографії в ранньому віці. Або за власним бажанням, або радше за настановою батька він спробував продовжити традицію служби по церковній лінії, тому став учнем Подільської духовної семінарії, після закінчення якої Антон відмовився пов'язувати свою долю з церковним відомством й не захотів розпочати роботу в початкових народних школах. Його мрії сягали інших вершин, які привели колишнього семінариста, після нетривалого перебування у війську (1907–1908) і подальшого зарахування у «ратники ополчення другого розряду» по Брацлавському повітовому по військовій повинності «присутствию», до лав студентів математичного відділення фізико-математичного факультету Імператорського Варшавського університету (ІВУ). Там він вчився до 1912/13 навчального року, демонструючи різний ступінь успішності. Найкраще йому давалися алгебра і фізика, дещо гірше геометрія, ще важче астрономія. Втім, 2 жовтня 1913 р. А. Рошаківський отримав свідоцтво про закінчення ІВУ й згодом, 1 вересня 1914 р., був затверджений вчителем математики і фізики Варшавської 7-ї чоловічої гімназії⁶.

Про рід занять й місце проживання молодого спеціаліста у проміжку часу між жовтнем 1913 р. і серпнем 1914 р. розшукати інформацію не вдалося, але відомо, що по мірі розгортання воєнних дій на Східному фронті у ході Першої світової війни навчальний заклад, де працював молодий вчитель, був евакуйований до Одеси, у якій А. Рошаківський сягнув нових вершин у професійній кар'єрі та став на шлях громадсько-політичної діяльності. У причорноморському місті він мешкав за різними адресами, зокрема, влітку 1916 р. на вулиці Маразліївській, 14-а та 2. А 9 серпня 1916 р. він написав клопотання

⁶ Держархів Одеської області, ф. 45, оп. 18, спр. 2895, арк. 8, 9, 11.

на ім'я ректора Імператорського Новоросійського (Одеського) університету з проханням зарахувати його вільним слухачем на 1 курс медичного факультету. Бажання отримати новий фах тлумачилося ним доволі своєрідно та відверто. Він пояснював, що навчання в евакуйованій Варшавській 7-й чоловічій гімназії здійснюється у вечірні години, тому виникло бажання вільний час присвятити вивченню тих предметів, котрі цікавили й приваблювали з ранніх років. Після ствердного листа від попечителя Одеської навчальної округи від 25 серпня 1916 р. ректору ІНУ 30-річний викладач математики отримав бажаний дозвіл стати слухачем згаданого вишу понад сформованого контингенту⁷.

Архівні документи частково проливають світло на особливості першого року навчання в ІНУ, котрий виявився для новопосталого студента не простим, оскільки вже восени 1916 р. він не спромігся сплатити за прослухані лекції, тому його відрахували з числа вільних слухачів. За таких обставин А. Роццахівському довелося звернутися з клопотанням до правління університету та військових інституцій для отримання дозволу погасити борг і відновити навчальний процес, у чому йому пішли назустріч 21 січня 1917 р., адже від військового призову він був звільнений як штатний викладач гімназії, а декан медичного факультету підписав висновок про відсутність будь-яких перепон для задоволення прохання слухача. Отже, щонайменше до кінця травня 1917 р. він залишався в лавах одеських спудеїв⁸.

Але весняний семестр 1916/17 н. р. ознаменувався різким поворотом в історії усієї Центрально-Східної Європи, бо падіння царату викликало до життя сподівання на побудову суспільних відносин на основі принципів, пов'язаних з ідеями соціальної рівності. Тому, поглинений відчуттям суспільної емпатії, А. Роццахівський поступово занурюється в політичні процеси, які отримували різновекторне забарвлення у тенденціях відразу декількох революцій — російської, української та соціальної. У спогадах першого керівника Одеської української морської ради (далі ОУМР) В. Пилишенка новий для міста громадський активіст згадується поряд з В. Чехівським як член

⁷ Там само, арк. 7, 8, 9 зв.

⁸ Там само, арк. 3-4.

«Комітету 10-ти» від УСДРП⁹. Ця структура мала постати як тимчасова влада внаслідок перших вуличних боїв між гайдамаками і червоногвардійцями, які пройшли 13–15 грудня (30 листопада–2 грудня) 1917 р., і формувалася на коаліційній основі (5 осіб від українських партій та організацій і 5 – від неукраїнських). Але інші джерела не підтверджують входження А. Рошахівського до згаданого комітету, а перелік української частини владної інституції міг мати інший вигляд: В. Чехівський (УСДРП), П. Базилевич (УПСР), підхорунжий Гудзій (гайдамацький курінь), В. Пилишенко (ОУМР), М. Іванівський (Одеська українська військова рада)¹⁰.

Апеляція до партійності вчителя математики Варшавської 7-ї чоловічої гімназії ще більше актуалізується, якщо зважити на той факт, що він опинився у вирі революційних подій не як член УСДРП, а як один з лідерів одеського осередку УПСР. Міркуємо, що на ниві партійної роботи в Одесі А. Рошахівський досить швидко проявив свій хист та енергію, бо у грудні 1917 р. на зібранні місцевих членів партії українських есерів його обрали головою нового центрального комітету УПСР в причорноморському місті¹¹. Його колегами по ЦК стали Бржицький, П. Базилевич, М. Мацан, Вовченко, Дубовицький, Н. Шаравська, ?. Кубряченко, М. Кубряченко, З. Копійка, Діденко, М. Шаравська, В. Шаравський, С. Саченко, Андронов, Бабій, М. Кравченко, ще одне прізвище нерозбірливе¹².

Наступного разу у публічній політиці А. Рошахівський з'являється у березні 1918 р. після входження до міста австро-угорських і німецьких підрозділів й подальшого відновлення влади УНР, яка була представлена українською міською радою (далі – ОУМР) на чолі з Й. Пшонником. Втім вже за декілька днів, 18 березня, до своєї роботи приступив Головний крайовий комісаріат Херсонської, Таврійської та Катеринославської губерній (далі – ГКК), а його керівник С. Комірний почав переформатування місцевої адміністрації. Насамперед відбувалася кадрова ротація, тому наприкінці місяця джерела повідомляють про начальника цивільного відділу А. Рошахівського, який

⁹ Пилишенко В. Чорноморці в Українській революції // Альманах Українського народного союзу на 1977 рік. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк : Видавництво «Свобода», 1977. – С. 26.

¹⁰ Одесские новости. – 1918. – 3 декабря.

¹¹ Держархів Одеської області, ф. 16, оп. 124 ч. 1, спр. 10023, арк. 326.

¹² Одесские новости. – 1917. – 8 декабря.

пропрацював на цій ниві орієнтовно з 18 березня до початку квітня 1918 р. Він також розглядався як кандидат на посаду комісара Одеси від Ради народних міністрів УНР¹³, але ним усе-таки став більш авторитетний І. Липа. Одеський дослідник О. Шишко стверджує, що вибір комісара робила ОУМР, а шальки терезів на користь І. Липи схилилися завдяки відсутності його конкурента в місті¹⁴.

Автору вдалося відшукати лише одну згадку про виконання функціональних обов'язків начальника цивільного відділу А. Рощахівським, коли той разом з С. Комірним звернувся до Херсонсько-Одеського архієпископа Назарія (Кирилова) з посланням, де йшлося про декілька негативних моментів у життєдіяльності єпархії. Зокрема, наголошувалося, що священики під час літургії продовжують згадувати Тимчасовий уряд, хоча колишньої держави вже не існує, здійснюють антиукраїнську агітацію, роздають брошури з ворожим щодо України змістом. Натомість ігнорують основні ідеологічні постулати Української республіки, не згадуючи під час служби Божої положення III-го і IV-го Універсалів, про що архієпископ і єпископи отримали вказівки задовго до квітня 1918 р¹⁵.

Реформування структури ГKK відбувалося перманентно протягом ледь не півтора місяця. Зокрема на кінець березня ГKK утворив комісію з ліквідації навчальної округи згідно з Законом про скасування шкільних округ від 28 грудня 1917 р. Переформатування органів управління шкільними справами доручалося особливим комісаріатам, які мали складатися з чотирьох українців і трьох представників етнічних меншин. До цієї комісії по Одеській окрузі включили від українських організацій В. Чехівського, Б. Комарова, П. Клепацького і В. Лашенка¹⁶. Також до нього увійшли по одному представнику від єврейської, польської та російської громад. Наповнення роботи інституції і вектор змін розтлумачував уповноважений головної шкільної ради при міністерстві народної освіти УНР Л. Білецький. Він зазначав, що склад комісаріату освіти становитиме 7 чоловік за

¹³ Вестник Одесского земства. — 1918. — 22 марта.

¹⁴ Шишко О. Іван Липа — комісар міста Одеси (за матеріалами періодичних видань) // Шості липівські читання : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 1-5 травня 2012 р. — К. : Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи, 2012. — С. 157.

¹⁵ Вестник Одесского земства. — 1918. — 10 апреля.

¹⁶ Родная страна. — 1918. — 30 марта, 4 апреля.

виробленою раніше схемою – 4 представники від української громади, по 1 – від єврейської, польської, російської. Київський чиновник відзначив, що цей комісаріат є тимчасовим органом влади, який в подальшому повинен поступитися своїм місцем іншим, передбаченим існуючим планом, установам – губернським і повітовим шкільним радам та губернським комісарам, які стануть представниками Міністерства народної освіти¹⁷. Запевнення Л. Білецького підтвердилися запровадженням посади Херсонського губернського комісара освіти на яку призначили А. Рощахівського. На нове місце роботи його обрали 27 березня учасники зібрання «Спілки вчителів»¹⁸, а до службових обов'язків губернського комісара входили відносини з земськими і міськими органами самоуправління з питань організації шкільного навчання¹⁹. 1 квітня 1918 р. профільне міністерство затвердило його в ролі комісара освіти²⁰.

В умовах регулярного втручання німецьких і австрійських військових у правове поле УНР й неминучого падіння авторитету Центральної Ради та уряду все більше критичних стріл випускали представники одеських осередків українських соціалістичних партій в бік Головного комісара С. Комірного, бажаючи бачити на цій посаді іншу людину. Регулярні відрядження С. Комірного до Києва для консультацій сприймалися в українських соціалістичних колах Одеси як ознака його швидкої відставки і наступних змін серед верхівки адміністрації краю для того, щоб змінити тактику ГКК на курс більш інтенсивної українізації регіону. Тому ще наприкінці березня українські соціалісти, припускаючи усунення С. Комірного, намітили свої кандидатури на посаду Головного регіонального комісара. Ними стали один з лідерів місцевого осередку УСДРП Е. Темницький і керівник одеського комітету УПСР А. Рощахівський²¹.

Діяльність останнього по партійній лінії теж простежується дискретно. Місцева преса згадувала А. Рощахівського у контексті співпраці одеських осередків українських соціалістичних партій,

¹⁷ Одесские новости. – 1918. – 29 марта.

¹⁸ Вільне життя. – 1918. – 31 березня.

¹⁹ Одесские новости. – 1918. – 21 марта.

²⁰ Вільне життя. – 1918. – 3 квітня.

²¹ Одесские новости. – 1918. – 3 апреля; Держархів Одеської області, ф. 63, оп. 1, спр. 327, арк. 4.

здебільшого УСДРП та УПСР. Одне з таких зібрань, котре відбулося 1 квітня у приміщенні Воронцовського палацу, висвітлювалося у зв'язку з гострим виступом матроса Чорноморського флоту, який у ході полеміки звинувачував євреїв у поширенні анархії. Дописувач у статті «Скандальний виступ» повідомляв, що голова зборів А. Роццахівський зупинив оратора, звернувши увагу присутніх на необхідність коректно ставитися до усіх народів, з чим солідаризувався голова осередку есдеків В. Чехівський²².

Таким чином, революційна хвиля весни 1918 р. винесла досліджуваного персонажа до числа найбільш авторитетних діячів тогочасної Одеси. Гетьманський державний переворот привів А. Роццахівського, як і більшість соціалістів, у лави опозиції, яка у причорноморському місті гуртувалася в межах трьох різних за формою, але часто ідентичних за персональним потенціалом, структур, які об'єднували найактивнішу частину української громади Одеси. До явних або латентних критиків консервативного шляху розвитку державотворчих процесів належали члени Українського клубу, української міської ради і Українського Національного Союзу. Нам не вдалося знайти документального підтвердження участі А. Роццахівського в роботі перших двох утворень, хоча така ймовірність залишається доволі високою, зважаючи на тісні контакти одеситів між собою, не дивлячись на різні переконання й партійність.

Зате мемуаристика приписує досліджуваного персонажа до організації, що інституалізувалася 21 травня 1918 р. під брендом Українського Національно-Державницького Союзу (згодом УНС), лідером якого до 18 вересня був колишній одесит А. Ніковський. Головна мета УНДС визначалася наступним чином — гарантування збереження незалежної України перед загрозою реставрації великоросійської державності. Одеська періодична преса наприкінці червня повідомляла про діяльність представника УНДС А. Стрижевського, який приймав пропозиції по створенню місцевого осередку²³, а 3 липня в приватній гімназії Л. Ковальчука мали відбутися організаційні збори по його створенню²⁴. Втім існування одеського відділу

²² Родная страна. — 1918. — 2 апреля.

²³ Молодая Украина. — 1918. — 23 июня.

²⁴ Вільне життя. — 1918. — 3 липня.

УНДС до кінця серпня за відомими нам джерелами не простежується, до того ж персональний склад обмежується лише І. Липою²⁵. Але вже наприкінці жовтня 1918 р. Освідомчий відділ Департаменту Державної варти ідентифікував наступних членів філії УНС – А. Стрижевського, І. Луценка, А. Рошахівського, М. Хвоста, М. Слабченка²⁶.

Варто відзначити, що очільник осередку українських есерів неодноразово згадувався у контексті активної громадсько-політичної діяльності влітку 1918 р. Наприклад, він був включений до складу спеціальної делегації (А. Стрижевський, Е. Темницький, А. Рошахівський), яка відправилася до Києва просити керівництво прокуратури звільнити з під варти І. Луценка, який перебував у в'язниці, звинувачений у підготовці антигетьманських виступів²⁷. А 27 серпня кандидатура А. Рошахівського перебувала у списку осіб, висунутих на заміщення посади заступника голови Одеської української міської ради внаслідок смерті Е. Темницького. Проте він відмовився від наданої честі²⁸.

Паралельно з вищезазначеним він активно займався освітянською роботою на якій залишився й після зміни влади у Києві. Так, 18 липня А. Рошахівський як Херсонський губернський комісар освітніх справ²⁹ був присутнім на закритті курсів українознавства для вчителів шкіл³⁰, а 28 липня у приміщенні міського театру [тепер Одеський національний академічний театр опери і балету — *Авт.*] доповідав на надзвичайному зібранні української громади Одеси під головуванням П. Климовича з питання про відродження національної школи у місті й Херсонщині. Прикметно, що в одному з газетних повідомлень героя цієї розвідки назвали губернським комісаром з позашкільної освіти, а це зайвий раз вказує на необхідність пошуку документально підтверджених біографічних даних для уникнення плутанини. Проте його промова радше засвідчує хибність думок журналіста, адже у виступі він зупинився на тому, що до нового на-

²⁵ Там само, 30 серпня.

²⁶ Стрижевський А. І. Світлої пам'яті Івана Митрофановича Луценка [републікація спогадів 1922 року] / упорядник, автор передмови, вступних статей та коментарів Олександр Музичко. — Одеса, 2011. — С. 98.

²⁷ Стрижевський А. І. Вказ. праця. — С. 81–83, 88.

²⁸ Вільне життя. — 1918. — 30 серпня.

²⁹ Там само, 30 липня.

³⁰ Там само, 19 липня.

вчального року вже підготовлений навчальний план і у своїй підготовчій частині починає втілюватися у життя. Українські за етнічним складом населення села отримали можливість заснувати україномовні школи, німецькі — німецькомовні, а у населених пунктах зі змішаним населенням мала домінувати мова навчання згідно з чисельною перевагою того чи іншого етносу. Відтак в Одесі планували відчинити свої двері для учнів 2 україномовні гімназії — чоловіча та жіноча. Озвучений принцип стосувався й початкових училищ. Наприкінці доповіді А. Роццахівський закликав усіх освітян до активної боротьби за національну школу, сказавши, що лише спираючись на широку громадську підтримку, комісаріат освіти може вийти переможцем за права громади³¹. Незабаром, 1 жовтня, він став директором одного з таких закладів, щойно відкритої української державної гімназії ім. І. Франка³².

Ключовим моментом політичної біографії А. Роццахівського могло стати антигетьманське повстання, у результаті якого 12 грудня 1918 р. до Одеси увійшли підрозділи українських республіканських військ, де їх очікували з політичною підтримкою активісти УНС та партійних осередків есерів, есдеків та самостійників. Тоді ж відбулися перші кадрові призначення у результаті чого за даними газети «Вістник Одеси» губернським старостою став І. Луценко, а міським головою А. Роццахівський³³, який на думку одеського дослідника О. Шишка очолював місцевий осередок УНС³⁴. Оскільки виконуючим обов'язки міського голови залишався А. Ярошевич, то точнішим є інше визначення повноважень досліджуваного діяча. За аналогією з періодом першої УНР він став міським комісаром Одеси, тим більше інші одеські часописи позиціонували його саме у такий спосіб, зазначаючи, що до нього звертається «маса відвідувачів», а його згода на призначення пояснюється бажанням якнайшвидше допомогти інституалізуватися новій демократичній владі й повернутися до улюбленої викладацької роботи. А щоб додатково відтінити ментальність республіканської влади на фоні авторитарних цар-

³¹ Одесская мысль. — 1918. — 30 июля.

³² Наше село. — 1918. — 6 жовтня.

³³ Вістник Одеси. — 1918. — 14 грудня.

³⁴ Шишко О. Г. Відновлення влади Директорії УНР в Одесі // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. Збірник наукових праць. — Одеса: Астропринт, 2013. — Вип. 29. — С. 92.

ського та гетьманського режимів і продемонструвати, що традиційні в роки революції побоювання частини населення Одеси щодо «насищені українізації» є безпідставними, А. Рошаківський оголосив журналістам та громадськості, що «Коли нас переслідували, я розмовляв українською мовою, тепер, як бачите, російська мова у нас користується однаковим правом. З цього можна зробити висновок, що переслідуваннями нічого не доб'єшся»³⁵.

Займаючи вказану посаду протягом одного тижня А. Рошаківський устиг повністю зануритися у рутину щоденної копіткої роботи, пов'язаної з вирішенням низки нагальних питань життєдіяльності міста, частково дублюючи функції міського голови. Найголовнішим викликом у перші дні роботи стала проблема стабілізації політичної ситуації, тому вже 12 грудня він видав два накази, у першому з яких покладав обов'язки інспектора Державної варти на генерала Савицького, а у другому мова йшла про те, що І. Луценко не давав розпоряджень щодо роззброєння Державної варти. Навпаки, комісар міста зібрав для наради, яка відбулася 13 грудня, усіх вищих чинів колишньої спецслужби гетьманського режиму яка тепер мала називатися Народна варта і запропонував їм залишатися на своїх посадах, після чого вжити необхідні заходи задля охорони порядку в Одесі, пообіцявши, що їм на підмогу будуть направлені військові підрозділи³⁶. Окрім сказаного в одному з наказів йшлося про неприпустимість в лавах Народної варти формування будь-яких комітетів, котрі можуть негативно впливати на дисципліну працівників³⁷.

На нараді, яка відбулася в кабінеті А. Рошаківського, були присутні практично усі керівники військових структур міста і регіону, а саме, командир 3-го Херсонського корпусу генерал Д. Філат'єв, його начальник штабу полковник В. Змієнко, комендант міста генерал Горбов, помічники останнього генерал О. Удовиченко й отаман Т. Янів, начальник «урядових дружин» полковник А. Росинський, заступник прокурора М. Желудкін, а також представники міського самоврядування М. Шрейдер, Я. Пономаренко і А. Вонсик та В. Рязанов як фахівець з організації охорони міста. Присутні прийняли

³⁵ Одесский листок. — 1918. — 15 декабря.

³⁶ Шишко О. Г. Відновлення влади Директорії... — С. 92-94.

³⁷ Одесский листок. — 1918. — 17 декабря.

рішення передати усі важелі впливу по здійсненню охоронних заходів комісару Одеси. Мова йшла про підпорядкування йому не лише Народної варті та її резерву, але й кінної варті, урядових дружин, єврейської бойової дружини тощо. А у разі нагальної потреби під його командування мали перейти й регулярні військові підрозділи загальною чисельністю 2 тисячі осіб³⁸.

Відтак командування республіканських військ в Одесі разом з цивільними представниками Директорії, зокрема Д. Антоновичем, оголосили облогу міста, навіть попри серйозні заперечення, висунуті частиною місцевого політикуму. Як зазначала преса, головним чином вони торкалися неприпустимості для республіканської влади відразу після вступу до міста застосовувати подібні заходи. Натомість в УНС визнавали, що стан облоги, запроваджений командуванням корпусу, є тимчасовим заходом, лише на декілька днів, який військові запровадили оволодівши містом, щоб згодом, після стабілізації політичної ситуації передати усю повноту влади цивільним. Суголосно виступив і комісар міста, заявивши, що запроваджені заходи скоро будуть скасовані, оскільки вони запроваджені лише на час встановлення порядку. У межах комплексу обмежувальних дій регіональні керманічі віддали наказ про посилення патрулювання Одеси, котре мало здійснюватися цілодобово як пішими, так і кінними роз'їздами, а особлива увага буде прикута до охорони «неблагонадійних районів». До таких відносилися ті частини міста, де особливо відчувалася більшовицька пропаганда, зокрема, Пересип. Також йшлося про неприпустимість погромної агітації з боку чорносотенних організацій, тому губернський та міський комісари прийняли рішення про закриття газет «Родная страна» і «Набат». А окремим наказом від 14 грудня 1918 р. А. Роцахівський оголосив, що разом з введенням в Одесі стану облоги усі масові збори громадян заборонялися й раніше видані дозволи на будь-які зібрання тепер вважатимуться недійсними. При цьому запевнялося, що до обшуків в приватних помешканнях влада не вдаватиметься³⁹.

Поряд з політичною нестабільністю, яка є неминучим атрибутом перехідної епохи, особливо в умовах збройної боротьби, перед комі-

³⁸ Там же, 14 декабрі.

³⁹ Там же, 15 декабрі.

саром міста постала проблема поширення розбійних нападів та грабунків, які масово охопили Одесу на початку зими 1918 р. внаслідок втечі з в'язниці 12 грудня значної частини злочинців, котрі скористалися послабленням контролю за державними установами в ході зміни влади. Про різке зростання рівня кримінальної загрози свідчив й той факт, що до А. Рошаківського звернувся *данський консул в Одесі А. Харі*, який у період німецько-австрійської окупації України виконував функції французького консула в Одесі, і *повідомив, що на представнику нової влади лежить персональна відповідальність за охорону французьких громадян та їхнього майна*. Стурбованість українських чиновників та іноземців поділяли й пересічні мешканці міста, делегація яких на окремій нараді пропонувала фактичному очільнику міста організувати побудинкову охорону⁴⁰.

Не дивно, що у межах реалізації функціональних обов'язків та досягнутих домовленостей протягом декількох днів міський комісар видав низку наказів, котрі передусім стосувалися регулювання питань утримання під вартою різних осіб, правил зберігання й вилучення зброї, організації власного прийому громадян, можливої заборони місцевих осередків тих організацій, котрі виявляли неприховану ворожість до ідеї відновлення УНР з конфіскацією їхнього майна та інше⁴¹. Не обходилося за таких обставин й без доволі курйозних ситуацій. Кримінальні злочинці, залишаючи 12 грудня приміщення тюрми, ледь не насильно вивели на вулицю політичних ув'язнених, котрі натомість оголосили про необхідність свого звільнення офіційним шляхом. Відтак А. Рошаківський був змушений оприлюднити окреме розпорядження по категорії осіб, котрих утримували під вартою згідно з гетьманським законом від 24 вересня 1918 р. або затриманих за рішенням отамана Одеси В. Мустафіна чи спеціальних служб, запропонувавши їм особисто з'явитися в управління комісара міста (вулиця Грецька, 9), або подати відповідне клопотання в письмовій формі для легалізації свого становища⁴².

Ще одним прикладом своєрідної реакції населення «південної перлини» на поточний стан справ в умовах революції та падіння жит-

⁴⁰ Там же.

⁴¹ Там же, 15 декабря, 17 декабря, 18 декабря; Одесские новости. — 1918. — 21 декабря.

⁴² Одесский листок. — 1918. — 15 декабря, 17 декабря.

тевого рівня стала публікація в газеті «Вільне життя» преїскуранта цін на продукти харчування, котрі виявилися нижчими за реально існуючі, що привело до сутичок між продавцями і покупцями, котрі вимагали продавати товар згідно з оприлюдненими даними. А. Ро-щахівському довелося розтлумачувати загальну економічну ситуацію в країні й пояснювати, що реалії не дозволяють відразу перейти до надзвичайно низьких цін, особливо в умовах Одеси, де запаси продовольства недостатні, тому таких цін бути не може⁴³.

Зважаючи на вельми складну продовольчу проблему, окремим важливим блоком міських справ, яким опікувався представник української влади, стали виклики економічного характеру, пов'язані з забезпеченням міста продуктами харчування та фінансовою стабільністю. Задля цього він 14 грудня провів чергову нараду за участю усіх повноважних представників Директорії, яка пройшла в приміщенні Державного банку. У ній взяли участь Д. Антонович, І. Луценко, А. Стрижевський та інші особи, а за результатом обговорення банкіри та урядовці запевнили громадян у наявності достатньої кількості грошових запасів для задоволення поточних потреб Одеси⁴⁴.

Втім втримати ситуацію під контролем українська влада не мала жодної можливості, оскільки рішення про передачу контролю над найбільшим містом регіону та навколишньою територією вже було прийнято на нараді представників Антанти і делегатів «небільшовицької» Росії, яка відбулася в Яссах після поразки Четверного союзу в Першій світовій війні. Згідно домовленостей «південь Росії» ставав зоною впливу Французької та Британської імперій, а командування французьких військ на півдні України на чолі з генералом Боріусом ухвалило висадити десант в Одеському порту, що й сталося 17 грудня 1918 р⁴⁵. При цьому українські республіканські частини мали залишити межі міста, але не поспішали виконувати цей наказ.

Post factum, після вуличних боїв 18 грудня 1918 р. та подальшого встановлення в Одесі коаліційної франко-російської влади, у часописі «Одесские новости» з'явилася неординарна замітка під назвою «Українці після поразки», котра претендувала на узагальнюючу

⁴³ Там же, 15 декабря.

⁴⁴ Там же.

⁴⁵ Шкляев И. Н. Городской голова Одессы М. В. Брайкевич // Воронцовский сборник : сб. науч. статей. — Одесса : Студия «Негоциант», 2012. — Вып. 5. — С. 179-186.

аналітику щодо характеристики українського політичного табору в причорноморському місті до й після окреслених подій. Невідомий автор стверджував, що у середовищі українських діячів існує потреба осмислити щойно пережиті колізії, які не отримали єдиної оцінки в контексті військово-політичної поразки. Він виділив дві групи осіб, перша з яких, на його думку, вважала, що місцева «українська влада стала на шлях фанатичного самостійництва». Натомість слід було залишатися на принципах федералізму, відтак вона допустилася фатальних помилок у реалізації ідей Директорії, котра начебто необгрунтовано довіряла своїм представникам у «південній перлині». До цієї когорти дописувач відносив передусім І. Луценка та А. Стрижівського, а також Д. Філатьєва і Н. Григорьєва⁴⁶.

Друга група асоціювалася з іменами А. Рошахівського й В. Змієнка, котрих журналіст назвав «політично коректними» і «не налаштованими шовіністично», що дає недвозначну підказку про особисті симпатії автора тексту, який формулював свою точку зору на підставі бесід лише з окремими представниками української громади міста, отже його оцінки кристалізувалися крізь подвійний фокус. А головний лейтмотив замітки зводився до думки про побоювання реваншу з боку українських республіканських військ, відтак закликав неформальних лідерів «фракції реваншистів» не йти на «божевільний крок»⁴⁷.

Займаючи високу державну посаду на регіональному рівні та керуючи одеським осередком партії українських есерів, на спеціальному засіданні ЦК УПСР (центральної течії) і ЦК Селянської спілки А. Рошахівський, разом з іншими одеситами С. Лимарем, М. Гордієвським й А. Клочком, отримав можливість стати учасником Трудового конгресу України⁴⁸, який проходив у Києві з 23 по 28 січня 1919 р. Даний фрагмент його життєдіяльності не знайшов відображення у звітах про засідання конгресу, що вкотре засвідчує місцевий масштаб досліджуваного діяча.

Подальші звивисті стежини життєвої долі освітянина і екс-комісара губляться у подіях військово-політичного протистояння в Укра-

⁴⁶ Одесские новости. — 1918. — 24 декабря.

⁴⁷ Там же.

⁴⁸ Бевз Т. А. Партія національних інтересів і соціальних перспектив (Політична історія УПСР). — К. : ІПНД ім. І. Ф. Кураса, 2008. — С. 389.

їні. Ймовірність реконструкції післяреволюційного етапу діяльності зазначеного діяча впирається у розпорошеність та скупість джерельної бази, а можливо й повної відсутності зафіксованих фактів його біографії починаючи з лютого 1919 р. Принаймні наразі автору не вдалося відшукати дані про подальше життя одного з відомих регіональних діячів епохи революцій.

Отже, Антон Рошахівський, уродженець Поділля, вихованець Варшавського та Одеського університетів, освітянин і урядовець місцевого рівня, поряд з низкою провідників українського національного руху в Одесі, протягом короткого періоду часу, здебільшого наприкінці 1917 — у 1918 рр., входив до числа провідних діячів місцевих осередків соціалістичних партій і високопосадовців УНР та Української гетьманської Держави в найбільшому причорноморському місті. Займаючи посаду голови одеського комітету УПСР, він, окрім роботи по партійній лінії, значну частину своєї енергії спрямовував на реалізацію освітніх проектів, передусім у річищі формування системи україномовної школи в Херсонській губернії.

Паліативна інформація у науковій літературі та джерелах на сьогоднішній день не дають змоги сконструювати максимально синтетичний портрет діяча, у тому числі відновити його біографічні дані після революції, тому пропонується стаття може слугувати основою для подальшого продовження евристичної роботи й доповнення колективного портрету української мезоеліти краю. Зокрема, потребують ретельного з'ясування чинників формування особистості діяча, його лідерських якостей, безпосередніх обставин, котрі вплинули на бажання співпрацювати з партією українських есерів, наскільки вибір на користь соціалістичних ідей став усвідомленим чи даниною тогочасної моди, зрештою, особливостей особистого життя.